

20.10.2023

Група Е-1

Мегей А.В.

Основи філософських знань

Урок № 15-16

Тема: Німецький класичний ідеалізм. Філософія І. Канта

У новочасній філософії ми побачили два важливі кроки, що вели до ідей німецького ідеалізму:

Декарт: “cogito ergo sum” – мислю, отже існую.

Спіноза “substantia est causa sui” – субстанція є причиною самої себе.

Ці ідеї підводили до висновку:

Фундаментальною основою усього існуючого є мислення. Центр уваги філософії переноситься з предметного світу, який протистоїть суб'єктові пізнання, на буття предметів у мисленні, зміст мислення.

Центральне питання німецької філософії:

які підстави має розум для претензій на всезагальну значущість? Завершується розмежування у філософській думці природи та людини: природа повністю стає підпорядкованою пануванню людини, людському розумові.

У філософській творчості І. Канта (1724 – 1804) вирізняють два періоди:

о “*Докритичний*” – до 1770 року. У праці “Всезагальна натуральна історія і теорія неба” (1755) Кант розробив “небулярну” космогонічну гіпотезу, згідно з якою Сонячна система, як і весь Всесвіт, виникає з газо-пилової туманності.

о „*Критичний*”: Кант сформулював свої основні філософські ідеї. Головні твори цього періоду: “Критика чистого розуму” (1781), “Критика практичного розуму” (1788) і “Критика здатності судження” (1790).

Основна ідея Кантової філософії полягає в тому, що необхідно з'ясувати, **чи насправді можливо для людини одержати достовірні знання**, що дозволяє створювати про предмети навколишнього світу теорію, яка не просто виражає суб'єктивну думку дослідника, а й претендує на всезагальну значущість?

Відповідь на це питання Кант шукає на шляху всеохоплюючого **критичного дослідження логіки всього існуючого на той час наукового знання**.

Як ми вже бачили, емпірична та раціоналістична лінії у попередній щодо Канта теорії пізнання не могла дійти згоди у питанні: яким чином у нашому знанні з'являються такі характеристики, як загальність, доконечність (необхідність) і причиновість, адже чуттєвий досвід має справу щоразу з конкретним, одиничним і випадковим.

На відміну від представників емпіричної теорії пізнання, Кант доходить висновку, що загальність, доконечність і причиновість не мають своєю основою чуттєвий досвід, а виявляють **власну природу розуму**. Таким чином, **логічне завершення як раціоналістичної, так і емпіричної традиції підводить Канта, на противагу Декартові, до ствердження відриву мислення від буття**. Однак це не є відкиданням картезіанського принципу тотожності мислення і буття, а шляхом більш глибокого його осмислення. Хоча все наше пізнання починається з досвіду, стверджував Кант, це не означає, що все в ньому походить з досвіду. **Загальність і доконечність є апіорною (додосвідною і незалежною від досвіду)** формою об'єктивного зв'язку між самими предметами. Вона притаманна також розсудковому мисленню, а воно вносить її у зв'язки між предметами досвіду у процесі пізнання. Ідея апіорного походження загальних і доконечних зв'язків стала одним з наріжних принципів усієї теорії пізнання Канта.

Кант виокремлює три основні здатності пізнання: чуттєвість, розсудок і розум.

У процесі пізнання річ, з того боку, якою вона дається людині у відчуттях – феномен, явище, чи то “річ для нас”. Але тим, як річ постає у відчуттях, вона водночас ховає таємницю своєї сутності, тобто те, якою вона є сама по собі, безвідносно до нашої чуттєвості. З цього боку вона є “річчю в собі”, або ноуменом. Ноумен лежить поза сферою досвіду людини, він належить до сфери трансцендентного (власне: того, що перебуває поза межами емпіричного досвіду).

Нечуттєва основа пізнання – розсудок і розум – дані людині до будь-якого досвіду. Факти чуттєвого досвіду, за Кантом, не виявляють людині сутності речей. Вони є лише матеріал для нашого пізнання речей, але не речі самі по собі. Те, якими є речі самі по собі, людина не може знати на основі чуттєвих даних. На їх основі вона може судити лише про те, якими речі являються нам завдяки нашій чуттєвості. Судження, в які втілюються результати пізнання, базуються на нечуттєвій основі нашого досвіду. Цією

основою є специфічні поняття, особливість яких полягає в тому, що вони не лише об'єднують дані чуттєвого досвіду, але, що головне, надають цим даним відповідних **значень**. Такі поняття у теорії пізнання Канта мають статус категорій розсудку.

Якщо чуттєві дані є матеріалом для міркувань, суджень, то категорії, за Кантом, є синтезами або способами дії, яким ми несвідомо підпорядковуємо чуттєві дані. Підведення даних чуттєвості під категорії є їх перетворенням у форму загальності та необхідності. Саме з категорій у такий спосіб і виводяться такі принципи та закони, які повинні відповідати предметам. Візьмімо будь-який закон фізики, хімії, біології тощо, усі вони виділяють у класі чи ряді речей і явищ риси загальності та необхідності.

За Кантом, риси загального та необхідного надаються даним чуттєвості у свідомості за законами, притаманними самій свідомості, а не об'єктивним речам. Такі властивості свідомості, що зумовлюють можливість пізнання, називають "трансцендентальне". Тому своє вчення про апріорне походження знань він назвав трансцендентальним ідеалізмом.

Зі сказаного вище випливає, що необхідною умовою наукового знання, за Кантом, є його чуттєво-досвідна основа. І наступне – наукове знання має категоріальний характер, завдяки чому факти чуттєвості набувають статусу загальності та необхідності.

Особливістю всякого наукового знання є те, що свідомість через процес підведення фактів чуттєвості під категорії вкладає в предмети наукового аналізу ті значення, завдяки яким вони стають нам потрібними, хоча речі самі по собі непізнаванні. Отже, свідомість сама конструє предмет наукового пізнання, адже кожне наукове завдання є формуванням принципів та їх подальшим розгортанням.

Таким чином, у теорії пізнання Канта реальний об'єкт лишається поза процесом пізнання, що він собою являє – не дано ні в чуттєвості, ні в мисленні. Саме тут **відрив мислення від буття починає перетворюватися у власну протилежність: проблема єдності, тобто узгодження мислення і буття, прибирає форми узгодження буття з мисленням**. Центром теоретичного дослідження стає осмислення активності людської свідомості: вона своєю діяльністю витворює об'єкт пізнання. Таким чином проблема пояснення світу перетворюється в проблему пояснення процесу його пізнання.

Ставлення людини до світу постає в Канта предметом практичної філософії як взаємодія індивіда зі світом речей, підпорядкованим природним закономірностям. Сама людина, як і всі речі, має двоїсту природу: як річ серед речей вона підпорядкована тим самим детермінантам, що й усі інші природні речі, але як "річ у собі" вона має у собі неприродне, що виражається у трьох головних ідеях: свобода, безсмертя, Бог. Просвітницька спрямованість поглядів Канта виявилася в проголошенні свободи основною, необхідною умовою моральності. Кант установив новий статус ідеї свободи, безсмертя і Бога – це постулати, які слугують "збудниками" морального прагнення людини дотримуватися у своїй поведінці морального закону. Моральний закон, згідно з Кантом, - це "основний закон надчуттєвої природи і чистого осяжного розумом світу".

Свобода, безсмертя, Бог належать до надчуттєвої природи і мисляться Кантом як регулятивні ідеї. Суб'єктом морального закону є людина, її ноуменальна (ноумен – синонім "речі в собі") сутність.

Відкриття надчуттєвої природи людини, сутність якої визначена моральним законом і де реалізується її свобода і безсмертя, є принципово новим кроком у розумінні людини – першим кроком в осмисленні її соціальної сутності.

Відповідно до такого розуміння людини Кант знаходить основний принцип відрізнення людини від усіх інших реалій: тоді як речі постають для тієї чи іншої волі як знаряддя, людина існує як мета сама собою і не слід її розглядати лише як знаряддя, засіб. Подолання інструментального підходу до людини в Канта стало можливим тільки завдяки констатуванню сутності людини як таємниці, яку не можна розкласти за законами логіки. У цьому глибокий смисл кантівського твердження: він був змушений обмежити розум, щоб дати місце вірі.

Із надчуттєвої природи людини Кант виводить головний практичний імператив:

"Чини так, щоб ти завжди ставився до людства й у власній своїй особі, і в особі кожного іншого так само, як до мети, і ніколи б не ставився до нього лише як до засобу".

В особі Канта Просвітництво приходять до усвідомлення того, що знання, наука, розум – безсумнівні цінності доби – можуть ставати руйнівною силою, коли поширюються на терени віри, моральності, людської душі і намагаються раціонально пояснити те, що в принципі недосяжне для теоретичного пізнання і є предметом віри – Бог, душа, безсмертя. Таким чином, *буття роздвоюється на раціональний*

світ “природного”, розсудково-впорядкованого, пізнаного й обґрунтованого та ірраціональний світ реально сутнього, яке впорядковується лише вірою, моральними засадами кожної окремої людини.

Питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте центральне питання німецької класичної філософії.
2. Які основні здатності пізнання виокремлює І.Кант? Охарактеризуйте їх зміст.
3. Розкрийте зміст понять “річ для нас” та “річ у собі”.
4. Аргументуйте твердження І. Канта: свідомість сама конструює предмет наукового пізнання.
5. У чому суть принципово нового кроку в розумінні людини, здійсненого І. Кантом?
6. Чому Кант був змушений обмежити розум, щоб дати місце вірі?

**Виконані завдання відправте мені на електронну пошту anastasiamegei@ukr.net.
У темі листа вказати ПБ, номер групи, номер уроку і дату**